

Елизавета Барань

*Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II,
Ніредьгазька Вища Школа*

УКРАЇНОЗНАВЧІ СТУДІЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УГОРЩИНИ

Українознавчі студії в Угорщині мають давню історію. Цієї теми почасті торкається Петро Лизанець в Енциклопедії української мови [5, с. 738–739]. Українознавчі дослідження в Угорщині, значні не тільки в кількісному, але і в якісному відношенні, беруть свій початок ще з першої половини XIX століття. Своїми науковими пошуками угорську україністику збагатили славісти Ласло Чопей, Шандор Бонкало, Антоній Годинка, Ласло Деже, Еміл Балецький, Шандор Мокань, Пал Мішлеї та Іштван Удварі. Їхні праці і сьогодні перебувають у науковому обігу не тільки в Угорщині, але й в українських та інших слов'янських наукових колах. Традиції своїх попередників продовжують дослідники Геца Вернке, Андраш Золтан, Мігай Кочіш, а також плеяда молодих науковців-україністів.

Наразі українознавчі студії проводяться у трьох вузах Угорщини – Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша, Сегедському університеті та Ніредьгазській вищій школі.

Українознавчі студії в Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша

Історію україністики в Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша детально описала Вікторія Лебович [8, с. 156–169], поділивши її на такі історичні відтинки: період Першої світової війни, 60-ті роки XX століття, політичні реформи 90-х років, межа XX–XXI століть. Після закінчення Першої світової війни розпочалося вивчення русинської (малоруської) мови та літератури в Будапештському університеті. Першим викладачем став Шандор Бонкало. У 1919 році він очолив новостворену кафедру русинської мови та літератури. Однак на цій посаді протримався недовго (про причини див. [8, с. 158–159]). Після Другої світової війни 1961 рік можна вважати за точку відліку відродження україністики в цьому закладі: тут був організований відділ української мови та літератури в рамках кафедри російської філології. Навчальний матеріал для студентів готувала Віра Іванівна Сердюк (за чоловіком Тіборне Шер).

Варто зазначити, що зацікавленість українознавчими студіями особливо посилилась після проголошення незалежності України в 1991 році. Це пояснюється новою ситуацією, пов'язаною з розпадом колишнього СРСР, у результаті якої Україна стала великим сусідом Угорщини, а українська мова — важливим засобом міждержавного спілкування [9, с. 4]. Межа XX–XXI століть пов'язана із серйозними змінами в історії україністики в Будапештському університеті. Навесні 2002 року тут створено кафедру української філології. Першим завідувачем з вересня 2003 р. став доктор Угорської академії наук, професор Андраш Золтан. Наразі на кафедрі працює четверо викладачів: професор Андраш Золтан, доктор філософії (PhD) ад'юнкт Вікторія Лебович, кандидат філологічних наук Оксана Ковач та лектор Мар'яна Лявинець (з 1991 року до сьогодні в Будапештському університеті працює постійний лектор). У 2006 році з'явився підручник з української мови під назвою «Доброго дня, Україно!», авторами якого є Вікторія Лебович та Ірина Осипова, його можна знайти на сайті (<http://mek.oszk.hu/04900/04932/>).

Ім'я професора Андраша Золтана відоме у слов'янському світі. Про його заслуги у сфері українського мовознавства йдеться у статті Є. Барань [1, с. 126–128]. Зусиллями науковця у 2006 році видано найдавнішу пам'ятку, написану на території сучасного Закарпаття, — «Нягівські Повчання» (Няговские Поучения. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Петрова с вводной статьей Ласло Дэже. Под редакцией и с предисловием Андраша Золтана. Ньиредьхаза, 2006). Професор Золтан сприяє популяризації української мови в Угорській Республіці: неодноразово на україністичних конференціях читав доповіді з питань історії української мови, етимології угорських слів українського походження, проблем українсько-угорських міжмовних та літературних контактів, історії українознавчих студій та досліджень в Угорщині тощо. У процесі освітньої діяльності професор Золтан, окрім інших слов'янознавчих дисциплін, веде курси з історичної граматики української мови, порівняльно-історичної граматики слов'янських мов та історії угорської україністики, заохочує угорську молодь до вивчення української мови.

Кафедра української філології Будапештського університету у жовтні 2011 року святкувала 50-ліття свого існування. З цієї нагоди проведено урочисте публічне засідання, що було пов'язано з міжнародною конференцією, яка своєю тематикою охоплювала питання україністики в Угорщині та за її межами. Наукова зустріч зібрала дослідників-україністів як з Угорщини, так і з-за кордону, особливо з України.

Українознавчі студії в Сегедському університеті

Місто Сегед знаходиться в південній частині Угорщини. Університет тут функціонує з 1921 року. Дослідження в галузі славістики в ньому розпочаті ще перед Другою світовою війною. Із 1976 року славістичні студії збагачуються українознавчою тематикою (введено дисципліну «українська розмовна практика» протягом чотирьох семестрів). А з 1993 року, крім болгарської та сербської філологій, створено відділення української філології (дет. про це див. [4, с. 130–135]). На сьогодні воно є одним із підрозділів Інституту славістики, який очолює доктор Угорської академії наук, професор Мігай Кочіш. Викладачі та лектори підготували навчальну літературу з української мови, літератури, історії тощо, зокрема: Микола Зубов, Мігай Кочіш, Навчальні тексти і діалоги з української мови для початківців (Сегед, 1999), Ірина Багмут, Вікторія Штефуца, Сходінка І. Українська мова для початківців (Сегед, 2010), їхнє ж, Українська мова. Адаптовані тексти для читання. Рівень B1–B2 (Сегед, 2011).

Варто наголосити, що директор Інституту славістики доктор філологічних наук, професор Мігай Кочіш активно вивчає пам'ятки української мови XVI століття. Результати його досліджень представлені у монографії «Tizenhatodik századi ukrán egyházi kéziratainak és helyesírásuk» [Українські церковні рукописи XVI століття в Угорщині та їх правопис] (Szombathely, 2008), а також у низці статей (див., напр., Kocsis Mihály, Описание Украинского гомилярия 1588 года // Другий міжнародний конгрес україністів. Доповіді і повідомлення. Мовознавство. Львів, 1993: 26–28; його ж, Спостереження за правописом у Скотарському учительному євангелії // *Studia Russica* 20 (2003), 209–213). Ним виданий рукопис Скотарського учительного євангелія (Kocsis Mihály, Скотарське учительне євангеліє – український гоміліар 1588 року. Текст рукопису підготував і видав: Мігай Кочіш. З передмовою проф. Василя Німчука. [Bibliotheca Slavica Savariensis IV. Regidit: Károly Gadányi]. Szombathely, 1997). Зараз викладання українознавчих дисциплін забезпечують четверо викладачів: професор Мігай Кочіш, кандидат філологічних наук, лектор Ірина Багмут, доктор філософії (PhD) ад'юнкт Наталія Шайтош та аспірантка Вікторія Штефуца.

Інститут славістики Сегедського університету із 1996 року кожний третій рік організовує конференцію україністів Угорщини. Доповіді, проголошені на цих фахових заходах, вміщені у славістичному журналі *Hungaro-Ruthenica* (дотепер вийшло 5 номерів часопису, наразі готуються до друку матеріали шостої конференції).

Отож, можемо стверджувати, що для сегодньої україністики характерна багатогранність як у наукових пошуках, так і в освітній сфері.

Українознавчі студії в Ніредьгазькій вищій школі

Місто Ніредьгаза знаходиться в північно-східній частині Угорщини, на помежів'ї з українською етнічною територією. Створення в 1992 році кафедри української та русинської філології у Ніредьгазькій вищій школі (попередник – Педагогічна вища школа ім. Дьєрдя Бешеньєї) мало як державне, так і регіональне значення. Ініціатором, засновником та першим завідувачем кафедри став доктор Угорської академії наук, професор Іштван Удварі. У лютому 1992 року була створена вишівська кафедра, де через рік, у 1993 році, розпочалася підготовка угорських студентів-україністів.

Професор Іштван Удварі був здібним організатором навчального процесу. Його заслуги Василь Німчук назвав історичними у зв'язку із заснуванням «чи не першої в повоєнній Угорщині вишівської кафедри, де українській мові відведено належне місце» [6, с. 40]. До того ж, професор Удварі був ще й відомим у славістичному світі науковцем. Його вклад у дослідження історії української мови, української історичної діалектології, угорської україністики, українсько-угорських міжмовних контактів, виявлення, дослідження та видання давніх східно- та південнослов'янських писемних пам'яток неоціненний; саме він повернув науці імена та творчі здобутки забутих мовознавців, істориків, діячів культури тощо. За редакцією Іштвана Удварі видана шеститомна база даних українсько-угорського словника (Ніредьгаза, 2000–2003) та двотомний угорсько-український словник (Ніредьгаза, 2005–2006). «Мусимо згадати, – наголосив Василь Німчук, – що І. Удварі, як ніхто більше в Угорщині в той час, інформував широко угорську наукову громадськість про новини в українській науці (і не тільки в лінгвістичній)» [6, с. 40].

Професор Удварі був завідувачем кафедри до 2005 року, до часу, поки смерть не обірвала його життя саме в розквіті творчих сил. До п'ятої річниці пам'яті вченого колегами було зібрано повну бібліографію його наукового доробку і видано біобібліографічний покажчик Іштвана Удварі, який разом із рецензіями на праці науковця нараховує більш ніж 1500 позицій (Бібліографія наукових праць професора Удварі (Udvari István élete és munkássága — Іштван Удварі: Биобиблиографический указатель. — Под редакцией Андраша Золтана. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin

Filológiai Tanszéke, 2010. 238 p. (= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 26.).

Кафедра уможлиблює ведення наукових досліджень з україністики та русиністики. За роки існування кафедри викладачами підготовлено понад 60 окремих наукових праць (опис видань до 2003 року міститься у виданні Káprály–Pischlőger–Abonyi 2003). Серед них хочемо виділити посібники для студентів-україністів (напр., Капраль Михайло, *Beszéljünk ukránul! Főiskolai jegyzet ukrainista hallgatók számára // Розмовляймо українською! Посібник для угорських україністів*. Nyíregyháza, 1998. Друге доповнене видання, Nyíregyháza, 2000. Третє видання, Nyíregyháza, 2002; Мельник Світлана, *Az ukrán morfológia alapjai // Початки української морфології*. Посібник для угорських україністів. Nyíregyháza, 1999; Софілканич Юдіта, *Tanuljunk ukránul! // Вивчаймо українську мову! Автор передмови і редактор Іштван Удварі*. Nyíregyháza, 2004. Книга 2. Nyíregyháza, 2009).

З 2006 по 2011 рік кафедрю очолював доктор Угорської академії наук, професор Будапештського університету Андраш Золтан (за неповним тижневим навантаженням). У 2011 році на базі Ніредьгазької вищої школи створено Інститут славістики, підрозділами якого є кафедра української та русинської філології і кафедра російської мови та літератури. Науково-дослідний інститут очолює доктор Угорської академії, професор Ержебет Ч. Йонаш. Зараз на кафедрі працює четверо викладачів: кандидат філологічних наук, професор Михайло Капраль, доктори філософії (PhD), ад'юнкти Андрея Абоні та Єлизавета Барань і лектор української мови Рената Романюк. Сучасний стан і перспективи розвитку ніредьгазької україністики детально описано у статті Єлизавети Барань [2, с. 27–32].

Теми дисертаційних робіт з українського мовознавства та літературознавства, які були підготовлені в рамках Мовознавчої та Літературознавчої докторських шкіл Університету ім. Лоранда Етвеша

Теми з українського мовознавства досліджують у рамках Слов'янської мовознавчої програми Мовознавчої докторської школи Університету ім. Лоранда Етвеша, створеної в 1995 році. Першою дисертатцією, захищеною у 2000 році, була робота Лайоша Секе *A liturgikus egyházi szláv nyelv Északkelet-Magyarországon (XVI–XIX század) [Літургічна церковнослов'янська мова в північно-східній Угорщині в XVI–XIX століттях]*. [пор.: <http://www.ektf.hu/tudomany/BTKoktatok/SzokeL.htm>] Дисертаційна робота вийшла друком у 2002 році в місті Егер. Робота Лайоша Секе має стосунок до української мови, оскільки в ній описано

основні віхи культурного розвитку русинів історичної Угорщини (сьогодні це території Східної Словаччини, Закарпаття та північно-східної Угорщини). Предметом дослідження автора стали друковані літургічні книги, виявлені ним в бібліотеках Унгарського (нині Ужгородського) та Пряшівського єпископатів, у бібліотеці Маріапочського базиліанського монастиря, а також у бібліотеці архієпархії в місті Егер. Лайош Секе поняття «русин» вживає не стільки як етнічний термін, а більше для назви релігійної общини. Опрацьовуючи пам'ятки періоду XVI–XIX століття, Лайош Секе дійшов такого висновку: «На території Закарпаття в XVII столітті переважала строкатість стосовно мови літургічних книг: поряд з південнослов'янською редакцією книг переважали видання української та російської редакцій».

У 2008 році Каталін Медвідь захистила дисертацію на тему «Намагання створення русинської літературної мови на Закарпатті (1917–2004)». Дослідження проводилося на основі видань, які з'явилися на Закарпатті (граматики, періодики, праць Антонія Годинки). Через рік відбувся захист дисертації Андреї Абоні на тему «Лексичні германізми в народних русинських виданнях». Базою для дослідження послужили русинські видання, які з'явилися в Сербії, Словаччині, Угорщині та Україні. Автор проаналізувала біля двохсот германізмів, які функціонують у творах художньої літератури, лексикографічних працях та періодиці, але насправді їхня кількість, за її твердженням, набагато більша. Дослідивши етимологію запозичених з німецької мови слів, Андрея Абоні встановила, що переважна їх більшість ввійшла до системи русинської мови за посередництвом словацької та угорської мов.

Уперше в історії Слов'янської мовознавчої програми написана дисертація бачвансько-сримською русинською мовою, автором якої є Гайналка Фіріс. Тема її роботи – «Прізвища угорського походження у бачвансько-сримських русинів». Автор зазначає, що предки бачвансько-сримських русинів жили в угорськомовному оточенні з часу здобуття угорцями батьківщини. З огляду на те, що русини опинилися на території, яка стала належати Угорщині, угорська мова відіграла для них престижну роль. Прізвища з угорської, як зазначила автор, потрапляли до русинської мови трьома шляхами: через угорськомовну адміністрацію, завдяки щоденним контактам представників двох націй і як результат русинсько-угорського білінгвізму. У роботі простежено процес фонетичної та морфологічної адаптації 299 прізвищ та 66 прізвищ, угорських за походженням, із вказівкою на час першої фіксації та можливе місце

виникнення, вказано спосіб їх творення з урахуванням суспільних, етнічних та демографічних чинників.

Проблеми міжмовних контактів розглядає в своїй дисертації «Угорсько-українські міжмовні контакти: гунґаризми на угорсько-українському (русинському) мовному помежів'ї (на основі літературних творів)» автор цієї статті. Джерелом дослідження слугують твори художньої літератури закарпатських, галицьких та буковинських авторів. У дисертації розглянуто процес фонетичної та морфологічної адаптації гунґаризмів, виділено їх семантичні особливості, виконано класифікацію за тематичними групами, указані напрямки для подальших досліджень. Автор також уклала тлумачно-етимологічний словник гунґаризмів, який нараховує 431 одиницю.

У рамках підрозділу Літературознавчої докторської програми, яка має назву «Російська література та культура між Сходом та Заходом», у 2001 році Вікторія Лебович захистила дисертацію «Образ «москаля» в українській літературі першої половини XIX століття (у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та П. Гулака-Артемівського)». Недавно була захищена дисертаційна робота Наталії Шайтош «Олександр Потебня і Харківський університет як наукова школа кінця XIX–початку XX століття».

Можемо констатувати, що за період функціонування Слов'янської мовознавчої програми захищено 5 дисертацій на здобуття наукового ступеня PhD, тематика яких тісно пов'язана з українською мовою, наразі готуються до захисту ще дві роботи. У Літературознавчій докторській програмі тепер захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня PhD, готується до захисту одна робота.

Сподіваємося, що дослідження з українського мовознавства та літературознавства в Угорщині зацікавлять і молодих славістів, тож їх увага зосереджуватиметься на всебічному дослідженні української мови, літератури та культури взагалі.

1. Барань Є. На ниві слов'янського мовознавства (до 60-річчя від дня народження Андраша Золтана) / Єлизавета Барань // Українська мова. – 2010. – № 1. – С. 126–128.
2. Барань Є. Підготовка студентів-україністів у Ніредьгазькій Вищій Школі: історія створення кафедри, сучасний стан і перспективи розвитку / Єлизавета Барань // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2011. – Вип. 6. – С. 27–32.

3. Барань Є. Теми дисертаційних робіт з українського мовознавства, які були підготовлені та готуються в рамках Слов'янської Мовознавчої Програми Мовознавчої Докторської Школи Університету ім. Лоранда Етвеша / Елизавета Барань // L. Jászay, A. Zoltán (ред.), *Studia Russica* XXIV. Budapest. – 2012 (у друці).
4. Кочіш М. Українське та білоруське мовознавство в Сегеді / Мігай Кочіш // Волинь-Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2010. – Том 2. – С. 130–135.
5. Лизанець П. Україністика в Угорщині / Петро Лизанець // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2007. – С. 738–739.
6. Німчук Василь Іштван Удварі – історик української мови. // Збірник присвячений 60-літтю Іштвана Удварі // In memoriam István Udvari (1950–2005). A 2010. május 25–26-i nyíregyházi emlékkonferencia anyaga : материалы конференции памяти Иштвана Удвари (Ниредьхаза, 25–26 мая 2010 г.). Szerkesztette Zoltán András / Под редакцией Андраша Золтана. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2011. – 405 с. [3] р. (= *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 28.). – С. 39–44.
7. Káprály–Pischlöger–Abonyi 2003 = Káprály Mihály, Pischlöger Christian, Abonyi Andrea, *Az Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék. Kiadványok: 1993–2003* // Кафедра української і русинської філології. Публікації: 1993–2003. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 13. – 2003.
8. Lebovics V. История украинистики в Будапештском университете // L. Jászay, A. Zoltán (szerk.), *Studia Russica* XXIII. Budapest, 2009. – С. 156–169.
9. Zoltán András. Előszó Предисловие: A Litván Nagyfejedelemég és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság. Az 1998. május 25–26-i konferencia anyaga. Szerkesztették: Laczházi Aranka, Szmolinka Eszter, Zoltán András — Языки в Великом княжестве Литовском и странах современной Центральной и Восточной Европы: аналогии и преемственность / [Редакторы: А. Лацхази, Э. Смолинка, А. Золтан]. Budapest: ELTE, 1998. – С. 3–11.